

રાવબહાદુર બેચરદાસ લશ્કરી (સી.એસ.આઈ) : એક

સમાજ સુધારક

ડૉ. સંગીતા પટેલ

આસી.પ્રોફેસર, સમાજશાસ્ત્ર વિભાગ,
સમાજવિદ્યા ભવન,ગુજરાત યુનિવર્સિટી,
અમદાવાદ.

સંજય સી. પટેલ

પીએચ.ડી. વિદ્યાર્થી, સમાજશાસ્ત્ર વિભાગ,
સમાજવિદ્યા ભવન,ગુજરાત યુનિવર્સિટી,
અમદાવાદ.

સારાંશ

સમાજ સુધારણા ક્ષેત્રે ઘણા બધા સુધારકોએ મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે. તેમાં પાટીદાર જ્ઞાતિમાં અને અન્ય સમાજમાં સામાજિક સુધારણા ક્ષેત્રે રાવબહાદુર બેચરદાસ લશ્કરીનું અનન્ય યોગદાન છે. પાટીદાર જ્ઞાતિમાં કન્યા વિક્રય, બાળ લગ્ન, દહેજ પ્રથા, બાંધ્યા વિવાહ, દીકરીને દૂધ પીતી કરવી, જ્ઞાતિ વરા વગેરે જેવા અનેક દુષણો જોવા મળતા હતા. એ સમયગાળા દરમિયાન પાટીદાર જ્ઞાતિમાંથી ફરિવાજોને દૂર કરવા અને સમાજમાં શિક્ષણના પ્રચાર અને પ્રસાર માટે તેમાં પણ ખાસ કરીને સ્ત્રી શિક્ષણ માટે બેચરદાસ લશ્કરીએ સનિષ્ઠ પ્રયાસો કર્યા હતા. વિવિધ ફરિવાજો સામે બેચરદાસ લશ્કરી ઝઝૂમ્યા અને તેમાં તેઓ સફળ પણ થયા. ફરિવાજોને દૂર કરવા જ્ઞાતિમાં જાગૃતિ લાવવા મેળાવડાવો અને સભાઓ યોજી હતી અને કાયદાકીય રીતે પણ ફરિવાજો દૂર કરવા પ્રયાસો કર્યા હતા. તેમણે કંડારેલી કેડી પર ચાલનારાઓને ફરિવાજો સામે લડવાનું બળ અને પ્રેરણા તેઓના જીવનમાંથી મળ્યા હતા. બેચરદાસ લશ્કરીની સામાજિક પ્રવૃત્તિ માત્ર જ્ઞાતિ સુધારા પ્રતી જ મર્યાદિત ન હતી પણ અમદાવાદ અને ગુજરાતની તે સમયની અનેક સામાજિક સંસ્થાઓના વિકાસમાં તેમણે તન, મન અને ધનથી યોગદાન આપ્યું હતું.

ચાવીરૂપ શબ્દો: સમાજ, જ્ઞાતિ, કન્યા વિક્રય, દહેજ, બાંધ્યા વિવાહ, જ્ઞાતિ વરા, ફરિવાજો

પ્રસ્તાવના :

ભારત અને ગુજરાતના ઇતિહાસમાં ૧૯મી સદી સામાજિક પરિવર્તન અને જીવનના મૂલ્યોની નવરચનાની દ્રષ્ટિએ મહત્વપૂર્ણ ગણાય છે. આર્થિક અને ઔદ્યોગિક દ્રષ્ટિએ પણ આ સૈકા દરમિયાન ભારત અને ગુજરાતમાં નવા પરિબળો શરૂ થયા. બ્રિટિશ શાસન દરમિયાન ગુજરાત વિશિષ્ટ સંસ્કૃતિ ધરાવતા દેશના સંપર્કમાં આવ્યું. સંપર્કની આ પ્રક્રિયા મહત્વપૂર્ણ હતી. પશ્ચિમની સંસ્કૃતિની ભૌતિક અને બૌદ્ધિક અસરોને લીધે ગુજરાતમાં કદાચ પહેલી વાર વ્યવસ્થિત રીતે સમાજ

સુધારણાનો નૂતન યુગ શરૂ થયો. જેમાં કવિ નર્મદાશંકર, દુર્ગારામ મહેતાજી, મહિપતરામ રૂપરામ, કવિ દલપતરામ, હરગોવિંદ દ્વારકાદાસ કાંટાવાળા, કરસનદાસ મૂળજી અને નવલરામ લક્ષ્મીરામ જેવા પ્રથમ પંક્તિના ગુજરાતી સુધારકોએ સમાજમાં પ્રચલિત ફરિવાજો અને અનિષ્ટોની સામે પ્રહારો કરી સમાજ સુધારણાની ઝુંબેશ શરૂ કરી. આ મહાન સુધારકોએ લૌકિક અને બુદ્ધિગમ્ય મૂલ્યોના આધારે સતીપ્રથા, નવજાત બાળકીઓની હત્યા, પુત્ર પ્રાપ્તિ માટેના દોરા ધાગા અને જંતર - મંતર, મૃત્યુ બાદ બારમાં તેરમાંના થતા ખર્ચા, મૃત્યુ બાદ રોવા કુટવાના રિવાજ, સ્ત્રીઓ એમાં પણ ખાસ કરીને વિધવાઓ સાથેના શારીરિક અને માનસિક જુલમો, બાળ લગ્ન તથા ધર્માચાર્યોના દૂરચાર્યો જેવા સદીઓથી ધર કરી બેઠેલા ફરિવાજો સામે જેહાદ ઉઠાવી જેને પરિણામે ગુજરાતી સમાજે નવી દિશામાં ગતિ કરવાની શરૂઆત કરી.

ઉપર જણાવ્યા મુજબના વિવિધ સુધારકો વિશે એક યા બીજા સ્વરૂપે માહિતી ઉપલબ્ધ છે અને તેમના વિશે લખાયેલા પુસ્તકો અથવા તો લેખો દ્વારા ગુજરાતનો સામાજિક ઇતિહાસ સચવાયેલો છે. પરંતુ આ સુધારકોની યાદીમાં રાવ બહાદુર બેચરદાસ લશ્કરી વિશેની માહિતી ખૂબ ઓછા પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ છે. બેચરદાસ લશ્કરી કડવા કણબી (પાટીદાર) જ્ઞાતિમાં જન્મ્યા હતા. આ જ્ઞાતિના સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક દ્રષ્ટિએ અર્વાચીનોમાં આદ્ય હતા. તેઓની સમાજ સુધારણાની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ જ્ઞાતિ સુધારા પૂરતી મર્યાદિત ન થતા ગુજરાતના સમાજ સુધારણાના આંદોલન તરફ પણ વળી હતી. આમ વિશાળ દ્રષ્ટિએ બેચરદાસ લશ્કરી જ્ઞાતિ સુધારક હોવા ઉપરાંત સમાજ સુધારક પણ હતા. તેઓની સમાજ સુધારણા અંગેની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનું મૂલ્યાંકન કરવા ગુજરાતની તે સમયની સમાજ સુધારણાની પ્રવૃત્તિઓનું વિશ્લેષણ કરવું જરૂરી બની જાય છે. તેથી જ પ્રસ્તુત લેખમાં તેઓની સુધારક પ્રવૃત્તિઓને જ્ઞાતિ તેમજ સમાજના સંદર્ભમાં સમજાવવામાં આવી છે.

જીવન કવન :

બેચરદાસ લશ્કરીનો જન્મ અમદાવાદના શાહપુરમાં ઇ.સ. ૧૮૧૮ સંવત ૧૮૭૪ ના આસો વદ નોમના દિવસે થયો હતો. તેઓના પિતાનું નામ અંબાઈદાસ હતું. તેઓ જ્ઞાતિએ કડવા પટેલ હતા. બેચરદાસ અંબાઈદાસનું કુળ ગુજરાતના કડવા પાટીદાર ગૃહસ્થમાં યશ અને ખ્યાતિ ધરાવતું હતું. વંશ વૃક્ષના આધારે તેમાં મૂળ પુરુષ રામદાસ હતા. તેમના એક પુત્ર અજરામદાસ અને તેમના પુત્ર ઉત્તમદાસ અને તેમના પુત્ર પુરુષોત્તમદાસ અને તેમના પુત્ર અંબાઈદાસ અને તેમના પુત્ર બેચરદાસ હતા. એમના મૂળ પૂર્વજો દેવરાસણ, જીલ્લો મહેસાણા, ઉત્તર ગુજરાતમાં રહેતા હતા. અંબાઈદાસનું કશ્યપ ગોત્ર હતું. તેઓ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિવાળા અને સાહસિક તેમજ પ્રામાણિક હતા. દુષ્કાળના કારણે તેઓ પોતાનું મૂળ વતન છોડી ને ઇ.સ. ૧૮૧૨ માં અમદાવાદ તરફ આવ્યા હતા. અંબાઈદાસે અમદાવાદ આવી સામાન્ય નોકરીથી પોતાની કારકિર્દી શરૂ કરી અને “હાથી મલ્લ” અથવા હાથીનો ખિતાબ પામ્યા હતા. શેઠ અંબાઈદાસ પુરુષોત્તમદાસ પેશવા ગાયકવાડ અને બ્રિટિશ સરકારના લશ્કરના અમલદારોને નાણાં ધીરવાનું કામ કરતા હતા. તેથી તેઓ લશ્કરી ઉપનામ પામ્યા હતા તેમના કુટુંબને મળેલી લશ્કરી અટક તેમના વ્યવસાયને લઈને પ્રાપ્ત થઈ હતી.

બેચરદાસને કેળવણી લેવાના સમયમાં સરકારી નિશાળો અંગ્રેજી કે ગુજરાતી અમદાવાદમાં બિલકુલ હતી નહીં. ગુજરાતીતો સ્વ ભાષા હોવાથી બરાબર આવડતી હતી. એટલું જ નહીં પણ ભોળાનાથ સારાભાઈ તથા મહિપતરામ રૂપરામ નીલકંઠ જેવા નાગર સમાજ સુધારકોના સહવાસથી સ્વ ભાષા પણ તેજસ્વી બની હતી. બેચરદાસે જરૂર પૂરતો ગુજરાતી ભાષાનો અભ્યાસ કર્યો હતો. પાછળથી અંગ્રેજોનો સહવાસ થતાં કેપ્ટન ક્લોલી નામના અંગ્રેજ અમલદારે અંગ્રેજીનો અભ્યાસ કરાવ્યો હતો. મરાઠી, ઉર્દૂ તથા સંસ્કૃત ભાષાનું જ્ઞાન તેઓને હતું. તેમના પિતાના વ્યાપારને કારણે બેચરદાસે અનેક ભાષાઓનું જ્ઞાન મેળવ્યું હતું.

૧૭ વર્ષની યુવાન વયે તેઓ લશ્કરી ખાતામાં નોકરીમાં જોડાયા હતા. ૧૮૩૫ થી ૧૮૪૫ સુધી તેમણે એ નોકરી કરી હતી. આ સમયગાળામાં તેઓ ઈસ્ટ ઈન્ડિયા કંપનીના લશ્કરી ખાતામાં સારું નામ કાઢ્યું હતું. પરંતુ તેઓના પિતાશ્રીનું અવસાન

થતા તેઓને નોકરી છોડવાની જરૂરિયાત ઊભી થઈ. નોકરી છોડી પોતાના પિતાશ્રીની અમરેલી, રાજકોટ, ભુજ, ડીસા અને નીમચ વગેરેની જુદી જુદી પેઢીઓનો વહીવટ તેમણે હાથમાં લીધો. અંગ્રેજ અધિકારીઓના વારંવારના પરિચયમાં આવવાથી, પોતાના મિલનસાર અને માયાળુ સ્વભાવથી તેઓ અધિકારી વર્ગમાં પણ લોકપ્રિય થઈ પડ્યા હતા. તેઓએ અંગ્રેજી અને દેશી અમલદારોને તેમજ મુંબઈમાં યુરોપિયન પેઢીઓને નાણાં ધીરવાનું કામ કર્યું હતું. તેમણે મુંબઈમાં દલાલ તરીકે સારી એવી પ્રતિષ્ઠા મેળવી હતી. તેની શાખાઓ નસીરાબાદ, ધોલેરા, વઢવાણ વગેરે સ્થળોએ સ્થાપી હતી. રૂ તથા અનાજ વગેરે બહારગામ મોકલવાનો તેમજ પરદેશથી ધાતુ, કાપડ વગેરે માલ મંગાવવાનો વેપાર ચલાવતા હતા. તે સિવાય તેઓએ ૧૮૬૫ માં અમદાવાદમાં કાપડ વણવાનું તથા રૂ કાંતવાનું કારખાનું સ્થાપ્યું હતું અને તે 'ધી બેચરદાસ સ્પિનિંગ એન્ડ વિવિંગ મીલ્સ' ને નામે ઓળખાતું હતું. આવક ઊભી કરવા માટે બેચરદાસે અમદાવાદમાં એક બેંક પણ ઊભી કરી હતી.

બેચરદાસ લશ્કરી પણ બાંધ્યા વિવાહનો ભોગ બન્યા હતા. તેમને પણ જ્ઞાતિબંધ નડ્યા હતા. શ્રી બેચરદાસે બે કરતાં વધુ વખત લગ્ન કર્યા હતા પણ તેની પાછળનો આશય સંતાન પ્રાપ્તિનો તેમજ જૂના જ્ઞાતિ બંધનો તોડવાનો હતો. તેમની બે પત્નીના નામો નાનીમાં અને આદિમાં હતા. તેમને સંતાનોમાં શંભુપ્રસાદ, પૂનમચંદ અને બે પુત્રીઓ હતી. પુત્રીના નામો મહાલક્ષ્મી અને મહુબા હતા. મહાલક્ષ્મીના નામે તેમણે મહાલક્ષ્મી ફીમેલ ટ્રેનિંગ શાળા બંધાવી હતી. બેચરદાસ લશ્કરીની હવેલીનો વૈભવ એક રજવાડા જેવો હતો. તેઓ રજવાડી જીવન જીવતા હતા પણ તેમનામાં તે સમયનું દુર્વ્યસન પ્રવેશ્યું ન હતું. શુદ્ધ શાકાહારી હતા અને મધપાનથી પર હતા. કારણ તેઓ ખૂબ જ ધાર્મિક વૃત્તિ વાળા હતા. તેઓ સને ૧૮૮૯ના ડિસેમ્બરની ૨૦ મી તારીખે ૭૨ વર્ષની ઉંમરે કૈલાશવાસી થયા.

સમાજ સુધારણાની પ્રવૃત્તિ :

નર્મદ, ભોળાનાથ, મહિપતરામ, કરસનદાસ કે દુર્ગારામ જેવા વિવિધ સમાજ સુધારકોમાં બેચરદાસ લશ્કરીનું સ્થાન જુદા પ્રકારનું હતું. તેઓએ અન્ય સુધારકોની માફક પદ્ધતિસરનું શિક્ષણ મેળવ્યું ન હતું અથવા સમાજ સાથે સંકળાયેલ કોઈ સરકારી નોકરોના પદમાં ન હતા. જ્યારે અન્ય સુધારકો શિક્ષકો અથવા ન્યાય ખાતા સાથે સીધા સંપર્કમાં હતા. શિક્ષણ એ સમાજ સુધારણા માટેનું શ્રેષ્ઠ માધ્યમ હતું. આ ઉપરાંત બીજી વિશિષ્ટતા એ હતી કે બેચરદાસ જે જ્ઞાતિમાંથી આવતા હતા. તે જ્ઞાતિમાં બીજા અન્ય કોઈ સુધારકો થયા ન હતા તેમજ તેમના સમકાલીન સુધારકો પણ કોઈ તેમની જ્ઞાતિમાંથી હતા નહીં. બેચરદાસે જે જ્ઞાતિનું નેતૃત્વ કર્યું હતું તે જ્ઞાતિ શિક્ષણની બાબતમાં ખૂબ જ પછાત હતી. 'ભણ્યો કણબી કુટુંબ બોળો' તેવી જેમ માન્યતા પ્રવર્તતી હોય, બીજું જ્ઞાતિનું પીઠબળ ન હોય, અંધશ્રદ્ધા અને વહેમમાં ફસાયેલો સમાજ હોય તેમાં કામ કરવાનું કેટલું કપરું હોય તેનો વિચાર આપણે કરી શકીએ છીએ. ઘણા ખરા સુધારકોએ માત્ર કાગળિયા પર સમાજ માટે લડાઈ આદરી હતી. જ્યારે બેચરદાસ જાતે અધિકારીઓને મળતા, મેળાવડાઓ યોજના અને તેઓ અધિકારીઓ પાસે કાયદા કરાવવા પ્રયત્નશીલ રહેતા. પાટડીના દરબાર શ્રીજોરાવરસિંહજી બેચરદાસના વિચારો સાથે હતા પરંતુ તેઓ વડોદરા ગાયકવાડ સયાજીરાવની જેમ કાયદા કરી શકવાની ક્ષમતા ધરાવતા ન હતા. કારણ તેઓની સત્તા તેમના સ્ટેટ પૂરતી મર્યાદિત હતી. કડવા પાટીદાર જ્ઞાતિ તેઓને આદરણીય ગણતી પણ તેઓ કાયદાનું પાલન તે જ્ઞાતિ પાસે કરાવી શકતા નહીં અથવા તેમની પાસે કોઈ સત્તા ન હતી. બેચરદાસ લશ્કરીએ તે વખતે દૂધ પીતી કરવાનો રિવાજ, બાંધ્યા વિવાહની નાબૂદી, બાળલગ્ન, વિવાહના ખર્ચાઓ, કરિયાવર, નાતવરાવો, ગોળબંધી જેવા ફરિવાજોની નાબૂદી તરફ પોતાનું ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું હતું એટલું જ નહીં તે માટે જીવનના અંત સુધી ભારે પુરુષાર્થ કર્યો અને તેના મીઠા ફળ પાટીદાર સમાજને પ્રાપ્ત થયા.

સુધારણાના કાર્યક્રમો અમલમાં મુકવા માટે સુધારકોએ નિશાળો, સભાઓ અને વર્તમાન પત્રો જેવા ત્રિવિધ સાધનોની આવશ્યકતા શરૂઆતમાં જોઈ. નિશાળો સ્થાપવાનું કામ સરકારે ઉપાડી લીધું અને બીજા બે સાધનોમાં પણ સરકારી

અમલદારોની સહાનુભૂતિ તથા સહાય મળવા લાગી. રાવ બહાદુર બેચરદાસ લશ્કરીએ પણ શિક્ષણ સંસ્થાઓ ખોલવામાં આર્થિક મદદ કરી અને અંગ્રેજ અમલદારો જેવા કે સ્કોટ ફોરબસ, ફર્નાન્ડીઝ, બોરડોલ, શેફર્ડ ગવર્નર ફીટઝરલ્ડની દોસ્તીનો અને વગનો લાભ લીધો. દેશી રાજ્યકર્તાઓ પણ આ દેખાદેખીમાં આવી સુધારાઓ કરવા તત્પર થયા. એટલે રાજવી જોરાવરસિંહજીએ બેચરદાસની વગથી અંગ્રેજી અમલદારોની મદદ મેળવી કડવા કુળની દીકરીઓના સંરક્ષણ સારું કેટલાક નિયમો ઘડ્યા. કણબી હિતેચ્છુ રાજવી સયાજીરાવ ગાયકવાડે પણ બાળલગ્ન વગેરે નાબૂદ કરવામાં અને કણબીના દીકરા દીકરીઓમાં ફરજિયાત શિક્ષણ ફેલાવવા માટે પ્રયત્નો કર્યા તેમાં પણ બેચરદાસ છે ને ખૂબ મદદ મળી તે પણ રાજવી રાજ્યમાં અંગત સંબંધનું ફળ હતું. શેઠ બેચરદાસ ધનિક અને ખાનદાની હોવાથી દેશ ઉન્નતીના કાર્યમાં અને સમાજ સુધારણાના કાર્યમાં દ્રવ્યની પણ સારી એવી સહાય આપી હતી. મોટા ભાગના સુધારકોનું ધ્યાન સમાજની માન્યતાઓ અને રૂઢિઓમાં ફેરફાર કરવા તરફ હતું. જ્યારે બેચરદાસે જ્ઞાતિના વાડાઓ સમાજ તંત્રના પાયામાં જડ કરી બેઠેલી દૂધ પીતી જેવા અનિષ્ટ તરફ ધ્યાન ખેંચ્યું હતું.

ગુજરાતના પાટીદારોમાં કન્યાઓને દૂધ પીતી કરવાની પ્રથા ચાલુ હતી અને તેને કારણે કન્યાઓની ભારે અછત જોવા મળતી હતી. અંગ્રેજોએ દૂધ પીતી કરવાની પ્રથાને ગુનો ગણીને તેને જડમૂળથી નાબૂદ કરવાના આશયથી ૧૮૭૦ માં એક્ટ નંબર આઠ પસાર કર્યો. આ ઉપરાંત અમદાવાદના જજ અને કલેક્ટર બોરોડોલે પણ કણબીઓના ફરિવાજો બંધ કરવાના પ્રયાસો કર્યા. આ કાર્યમાં તેમને બેચરદાસ લશ્કરી અને પાટડી દરબાર શ્રી જોરાવરસિંહ મદદ કરી હતી. આ આગેવાનોએ જ્ઞાતિના મેળાવડાવો ભરીને લોકોને સમાજ સુધારણા તરફ લઈ ગયા હતા. બાળલગ્ન તથા લગ્નના ખર્ચાથી જ્ઞાતિ, વ્યક્તિ અને કુટુંબીઓને કેટલું ભારે નુકસાન થાય છે તે બાબત તરફ ધ્યાન દોર્યું હતું. કડવા કણબી અને લેઉઆ કણબી બંનેમાં દૂધપીતીની ચાલ પ્રચલિત હતી. તેને દૂર કરવા સમગ્ર પાટીદાર કોમમાંથી આ રિવાજ નાબૂદ થાય તે માટે ઝઝૂમ્યા. તેમણે ૧૮૭૦ નો એક્ટ આઠ ઉત્તર ગુજરાતના કણબીઓને લાગુ પડે તે માટે પ્રયાસો કર્યા અને આ કાર્ય માટે ખાસ કરી સહી ઝુંબેશ ચલાવી. તેઓ ખાસ ઓગસ્ટ ૧૮૭૦ માં આ કામ માટે જ પુના ગયા. તેમણે સહી ઝુંબેશના કાગળિયા ગવર્નર શ્રી ફિટજાલ્ડને બતાવ્યા. આથી ગવર્નરે સયાજીરાવ ગાયકવાડની મદદ દ્વારા આ કાયદાને કડવા લેઉઆ કણબી જ્ઞાતિ ને લાગુ પાડવાનો હુકમ કર્યો અને ૧૮૭૦ ના કાયદા પછી દૂધ પીતી કરવાની પ્રથા ફોજદારી ગુનો બની.

પાટીદાર જ્ઞાતિમાં લગ્ન સમયે ખૂબ ખર્ચાઓ થતા હતા. લગ્ન સંબંધ સમયે પાળવાના થતા વિવિધ રીતરિવાજોને કારણે દીકરીના બાપને ઘણો ખર્ચો થતો હતો. તેને કારણે દીકરીઓની સ્થિતિ પણ ખરાબ થતી હતી. પાટીદાર જ્ઞાતિમાં બાંધ્યા લગ્ન અંગેનો રિવાજ પ્રવર્તતો હતો. રાવ બહાદુર બેચરદાસે તા:૧૩.૨.૧૮૭૯માં લગ્ન અંગેના ખર્ચમાં ખાસ કરીને ચાંદલા પૂરતની રકમમાં વધારેમાં વધારે રૂ૧૦૦ સુધી આંકવા, જન્મ મરણની બિલકુલ ફી લીધા સિવાય નોંધ રાખવા, મરણ સમયે પોલીસ તરફથી થતી દરમિયાનગીરી બંધ કરવા અને લગ્ન ફરજિયાત રીતે રજીસ્ટર કરાવવા માંગણી કરી હતી. તેઓએ અરજીમાં લગ્ન પદ્ધતિની વિચિત્રતા દર્શાવી હતી. વળી તેના પરિણામે ભારે ખર્ચાઓ થાય છે તે તથા ખર્ચ ન કરી શકનાર લોકોને ઘણી મુશ્કેલીઓ આવે છે તે તરફ ધ્યાન દોર્યું. છેવટે આ બધાના કારણરૂપ એક જ તારીખના લગ્ન(બાંધ્યા લગ્ન) કરવાના રિવાજને દૂર કરવાનો કાયદો ઘડવાની માંગણી કરી હતી. તે પરથી લગ્ન સમયે થતા ખર્ચા ઓછા કરવાનો કાયદો ઘડવાનું કામ હાથ ધરી અમદાવાદના કલેક્ટર મે. બોરોડોલ સાહેબને કાયદાનો ખરડો કરી મોકલવા લખ્યું એટલે મે.કલેક્ટર સાહેબે ખરડો તૈયાર કરી સુધારા વધારા માટે રાવ બહાદુર શેઠ બેચરદાસને પૂછવ્યું ત્યારે બેચરદાસે જન્મ, મરણ, પરણ, સગપણ, પુન:લગ્ન વગેરે ફી લીધા વગર નોંધવા, બાળકીના મરણ પ્રસંગે અગવડ ન કરવા અને સો રૂપિયાથી વધારે ચાંદલો નહીં લેવા વગેરેના સુધારા દર્શાવ્યા અને વધારામાં એ પણ વિનવવામાં આવ્યું હતું કે નવ,દસ અને અગીયાર વર્ષની લાંબી મુદતે એક જ તારીખે થતા લગ્ન (બાંધ્યા લગ્ન) ને બદલે અન્ય જ્ઞાતિઓની જેમ મરજી પડે ત્યારે સહુ સહુની સગવડે છુટા લગ્ન કરવાનો કાયદો ઘડવા માટે અભિપ્રાય પૂછવા અમદાવાદ પાટડી વિરમગામના દેસાઈઓ વગેરેનો મેળાવડો કરવા કૃપા કરવી જોઈએ. આમ તેઓ બાંધ્યા વિવાહના વિરોધી, છુટા લગ્નના હિમાયતી

હતા. અને તે માટે તેઓએ લોકજાગૃતિ અને કાયદા દ્વારા સુધારો કરવા પ્રયત્ન કર્યા હતા. તેઓના સન્નીષ્ટ પ્રયત્નોને લીધે જ કડવા કણબી જ્ઞાતિના લગ્નને લગતા ખર્ચાઓ બાબતે નિયમ બનાવવાને ૧૮૭૦નો કાયદો બનાવવામાં આવ્યો હતો. પાટીદારોમાં એ જમાનામાં ભણતર ઓછું હોય તે માટે બેચરદાસ લશ્કરીએ પ્રયાસો કર્યા. અમદાવાદમાં સૌપ્રથમ ગુજરાત કોલેજની સ્થાપના માટે તેમણે વડોદરાના મહારાજાની મદદથી એક ભંડોળ ઊભું કર્યું. કોલેજ ઉભી કરવા પ્રતિનિધિ મંડળ મુંબઈ ગયું તેમાં લશ્કરી શેઠ પણ હતા. તે પછી ૧૮૫૮માં અમદાવાદમાં ગુજરાત પ્રોવિંશિયલ કોલેજ શરૂ થઈ. તે પછી તેમણે સંસ્કૃત પાઠશાળા પણ સ્થાપી. એ જમાનામાં સ્ત્રી કેળવણી હતી જ નહીં ખુદ બેચરદાસને પોતાની દીકરી મહાલક્ષ્મી આઠ વર્ષની થતા સ્ત્રી શિક્ષકની જરૂર ઊભી થઈ એ ન મળતા તેમને કોલેજ ખોલવાનો વિચાર આવ્યો અને એ જમાનામાં એટલે કે ૧૮૭૪માં સ્ત્રી શિક્ષકોને તાલીમ આપવા મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજ શરૂ કરી. કોલેજનું ઉદ્ઘાટન ભારે દબદબાથી કરવામાં આવ્યું. એ સમારંભમાં ૪૦ વિદેશી અને ૫૦૦ દેશી સદગૃહસ્થો હાજર હતા. તે વખતે ગુજરાતી ભાષા માત્ર બજાર ભાષા હતી. વાંચવા લાયક કોઈ પુસ્તકો નહોતા. ઇ.સ. ૧૮૪૮માં એલેક્ઝાન્ડર ફાર્બસ સાહેબ અમદાવાદમાં આસિસ્ટન્ટ જજ તરીકે નિમાયા હતા. તેમણે જૂના ગુજરાતી સાહિત્ય સાચવવા 'રાસલીલા' રચી. ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની પણ રચના કરી. અમદાવાદમાંથી વરતમાન નામનું એક અખબાર પણ શરૂ થયું. લશ્કરી શેઠ આ સંસ્થાને રૂ૫૦ આપી આજીવન સભ્ય બન્યા. પાછળથી તેઓ અધ્યક્ષ પણ બન્યા. કવિ દલપતરામ પણ તેમાં સભ્ય હતા. ૧૯મી સદીની એ જમાનાની પ્રજા જંતર-મંતર, ભૂત પ્રેત, મેલીવિદ્યા, મરણ પછી ટોળું ફૂટવું, પ્રેતભોજન-બારમું, સમર્પણના નામે ધર્મના ગાદીપતિઓ કે આચાર્યોને પોતાની સ્ત્રીઓ સમર્પિત કરવી, છોકરીઓને દૂધપીતી કરવી, બાળ લગ્ન કરાવવા, પહેરામણી લેવી, વિધવાઓને પરણવા ના દેવી જેવા કુરિવાજોમાં મસ્ત હતી ત્યારે બેચરદાસ લશ્કરીએ છેક એ સમયે આ કુરિવાજો ત્યજી દેવા આહ્વાન જગાવી હતી.

સમાપન :

રાવ બહાદુર બેચરદાસ લશ્કરીએ પાટીદાર જ્ઞાતિમાં જોવા મળતા વિવિધ દૂષણો જેવા કે બાળકીને દૂધ પીતી કરવી, કન્યા વિકચ, લગ્ન પ્રસંગે થતા ખર્ચાઓ, મરણ સમયે થતા ખર્ચાઓ, બાંધ્યા વિવાહ વગેરે જેવા દૂષણોને દૂર કરવા સંનિષ્ટ પ્રયત્નો કર્યા હતા. આ સાથે સાથે પાટીદાર જ્ઞાતિમાં અને સમાજમાં શિક્ષણ વધે તેમજ ગુજરાતી ભાષાનું સંવર્ધન થાય તે માટે પણ કાર્યો કર્યા હતા. અને તેથી જ તેઓ ખરા અર્થમાં તેઓ સમાજ સુધારક બની રહ્યા.

સંદર્ભ સૂચિ :

1. પટેલ મંગુભાઈ(૨૦૦૭),રાવબહાદુર બેચરદાસ અંબાઈદાસ લશ્કરી સી.એસ.આઇ. અમદાવાદ,શ્રી ચંદ્રવદન દુર્ગાપ્રસાદ લશ્કરી ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ.
2. કણબી ક્ષત્રિય ઉત્પત્તિ અને ઇતિહાસ (૨૦૧૫)પરીખ પુરુષોત્તમ લલ્લુભાઈ,ઊઝા,શ્રી ઉમિયા માતાજી સંસ્થાન
3. નાકારણી ભીમજી (૨૦૧૪) ગુજરાતના પાટીદારો: એક પરિચય, અમદાવાદ :પાટીદાર હિતવર્ધક ટ્રસ્ટ
4. પટેલ મંગુભાઈ (૨૦૦૮),કડવા પાટીદાર સભાઓમા સુધારકોનો અભિગમ (ઈ.સ.૧૮૨૦ ૧૯૨૦) અમદાવાદ :પાટીદાર હિતવર્ધક ટ્રસ્ટ
5. પટેલ દેવેન્દ્ર (૨૦૧૪),મહાજાતિ પાટીદાર,અમદાવાદ, નવભારત સાહિત્ય મંદિર
6. સુતરીયા ઈશ્વરભાઈ (૨૦૧૬),પાટીદારોમાં પરિવર્તન અને પ્રશ્નો, અમદાવાદ,પાર્શ્વ પબ્લિકેશન